

Dr. sc. Arsen Bačić,¹ redoviti profesor u trajnom zvanju
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

IVO PETRINOVIĆ - U POTRAZI ZA KANONIMA KLASIČNIH I MODERNIH POLITIČKIH DOKTRINA

UDK: 342 : 321

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 02. 2014.

Tekst je posvećen profesoru Pravnog fakulteta u Splitu akademiku I. Petrinoviću (11. 01. 1929. – 11. 07. 2003.) koji je imao posebnu zaslugu u pokušajima restauracije ali i izgradnje interesa javnosti za suvremenu (nacionalnu) politiku i njezine aktere. Autor se posebno zanima za one fundamentalne ideje akademika I. P. koje su omogućavale njegove odgovore na niz ključnih pitanja: Na koji način narod može voditi svoje kolektivne poslove a da ne žrtvuje individualna prava kolektivnom poretku? Koji su temelji državne vlasti nad njezinim građanima? Treba li vlast biti apsolutna ili ograničena ustavnim kontrolama i individualnim pravima? Zaključak je teksta da je I. Petrinović svojim opusom reflektirao ne samo povijesne teme i njihove autore nego i procese i snage čija aktualnost ni do danas još nije zamrla.

Ključne riječi: *I. Petrinović, političke ideje, kanoni političke znanosti*

1. Uvodna napomena; 2. Ukratko o pojavi političkih znanosti na hrvatskim sveučilištima; 3. Ukratko o kanonima u studiju političke i ustavnopravne misli; 4. Pitanje izbora; 5. Zaključak.

1. UVODNA NAPOMENA

Kada sam se početkom 1982. godine našao na *London School of Economics and Political Science* (LSE) kao *PhD research student*, akademika *Ive Petrinovića* (1929. – 2003.), svojedobno svog profesora političkih doktrina na splitskom Pravu, sjetio sam se po logici stvari. Prvo, nalazio sam se na LSE-u, jednoj od najuglednijih sveučilišnih institucija koja je bila poznata po svojim političkim piscima. Drugo, sjećanje je navrlo listanjem zanimljive knjige o toj akademskoj tvrđavi engleskih socijalista koju su kao svojevrsni "vodič" ili "spomenar" bili priredili brojni velikani 20. stoljeća nekadašnji studenti te znamenite škole

¹ Predstojnik Katedre za Ustavno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, član suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, IACL Executive Committee Member (2004-2008); ESF Standing Committee of Social Sciences member (2008-2012); ESF Scientific Review Group Member (Strasbourg), ELI-European Law Institute Member (Wien).

političkih znanosti. U njoj se na samom početku nalazi tekst **B. K. Nehrua**² u kojemu se nekadašnji student iz daleke Indije prisjeća profesora **Harolda Laskoga**, jednog od najvećih autoriteta političke znanosti svog vremena.³ Godinama nakon završetka studija na LSE-u, B. K. Nehru je u jednom kasnijem susretu imao priliku piscu *Političke gramatike* kazati da su se mnoge političke ideje o kojima je on govorio na predavanjima s vremenom pretvorile u nešto potpuno drugo. Barem ih je nekadašnji student tako doživljavao. U svakom slučaju, Nehru je dobro zapamtio odgovor svog nekadašnjeg profesora H. Laskog:

"Ja vas nisam učio o idejama. Prije sam vas učio kako da mislite svojom glavom. Ako je vaše iskustvo u školi života bilo razlog, da ste zahvaljujući vlastitom neovisnom mišljenju, došli do zaključaka koji su potpuno različiti od mojih, onda sam sretan. A sretan sam zato jer sam uspio u svom naumu: naučio sam vas kako misliti."⁴

Profesor **Ivo Petrinović** nije bio pravnik ni filozof, bio je povjesničar i politolog koji je četrdesetak godina na Pravnom fakultetu u Splitu predavao *Povijest političkih doktrina* (*l'histoire des idées politiques, Geschichte der Staatslehre, la storia delle dottrine politiche*, etc.) koju se u najopćenitijem smislu smatra jednom od akademskih subdisciplina, što se pozicionira i siječe s drugim akademskim disciplinama, prije svega filozofijom, pravom, historijom i politikom. No, svojom "graničnom prirodom" ona pridonosi ne samo svojoj intelektualnoj atraktivnosti nego i inherentnim metodološkim dvojabama.⁵ U svakom slučaju, profesor Petrinović je ovaj kolegij, zajedno s još nekim drugim profesorima (prof. **Srđanom Vrcanom** na *Sociologiji*, prof. **Nikolom Viskovićem** na *Uvodu u teoriju države i prava*, prof. **Vjekoslavom Žnidaršićem** na *Ustavnom pravu*, prof. **Andrijom Dujićem** na *Usporednim političkim sustavima*, te prof. **Davorinom Rudolfom** na *Međunarodnom javnom pravu...*), koristio da u tradicionalni i strogi pravni studij usadi intelektualne agense koji su taj studij sagledavali u široj mreži odnosa i struktura, ideja i koncepata bez kojih on inače ostaje drveni i suhi konstrukt bez ikakve atraktivnosti, iako je pravo i pravni sustav "kao institucionalna esencija države" (**Barker**) jedno od najdinamičnijih područja ljudskog života i djelovanja.

Dopustite mi da u jednoj kratkoj, potpuno subjektivnoj skici-doživljaju ukratko ukažem na neke ideje koje povežem s profesorom Petrinovićem, a koje nisu "zaboravljene" niti su postale "nešto drugo". A to je tako možda i zbog toga jer su te

² **Braj Kumar Nehru** (1909. – 2001.), član jedne od najutjecajnijih obitelji moderne Indije, školovan u Engleskoj (Oxford, London), pisac popularne autobiografske knjige *Nice Guys Come Second*; vrhunski diplomat (ambasador Indije u SAD-u), sposoban administrator kojega su nakon smrti D. H. predlagali za funkciju generalnog sekretara OUN-a).

³ **Harold Laski** (1893. – 1950.), jedan od najuglednijih političkih pisaca 20. stoljeća, istaknuti pripadnik laburističke stranke, profesor najuglednijih sveučilišta (Yale, Harvard...), pisac utjecajne *Političke gramatike* (1925.)..., i jedan od najutjecajnijih profesora na London School of Economical and Political Science (1926. – 1950.).

⁴ **B. K. Nehru**, MY LSE, Robson Books, London, 1977., p. 27.

⁵ **S. Collini**, POSTSCRIPT DISCIPLINES, CANONS, AND PUBLIC: THE HISTORY OF THE HISTORY OF POLITICAL THOUGHT IN COMPARATIVE PERSPECTIVE, p. 282, u Castiglione & Hampsher-Monk, THE HISTORY OF POLITICAL THOUGHT IN NATIONAL CONTEXT, Cambridge Univ. Press, 2001, p. 313.

ideje, pretpostavljam zahvaljujući upravo intelektualno personalnom i kritičkom osvjetljavanju i tumačenju profesora I. Petrinovića, imale za cilj da preko sadržaja njegovog i nekih drugih kolegija, konačno prerastu u onaj nužno potreban skup *kanona* koji su za nas imali ulogu i značaj mogućeg *spiritus movensa* individualnog i kolektivnog oslobodilačkog nadahnuća i društvenog aktivizma. Mislim ovdje prije svega na to da u svakoj vibrantnoj sredini otvorenoj budućnosti postoje ideje/sadržaji/tekstovi kojih interpretacija nudi autoritativne odgovore spram postojeće i nove političke i pravne kulture. A takvi su iskazi inspirativni, zahvaljujući prije svega svojoj ulozi u definiranju, naglašavanju ili objašnjavanju legitimnih metoda političkog i ustavnopravnog argumenta. U razvijenim političkim i pravnim sredinama teško je i zamisliti da bi se normalno odvijanje ustavnopravnog života moglo legitimno voditi bez takvih primjera i smjernica. Zato je za mene još od studentskih dana rad i opus profesora Petrinovića bio upravo pokušaj oblikovanja takvih kanona koje svaki svjesni i obrazovani pojedinac i narod nikako ne bi trebao gubiti iz vida.⁶

No, mogli bi to sagledati i na drugi način. Naime, u smislu da je profesor I. Petrinović imao posebnu zaslugu u pokušajima restauracije, ali i izgradnje našeg interesa za politiku. Profesor je posvetio svoj život studiranju političkih ideja, podsjećajući svoju publiku da je politika nešto što se tiče fundamentalnih filozofskih pitanja, a ne ispraznog statiranja u povijesnim okolnostima. Njegov je profesionalni vijek na splitskom Pravu i šire bio posvećen potrazi i odgovorima na važna i nezastariva pitanja: Na koji način narod može voditi svoje kolektivne poslove a da ne žrtvuje individualna prava kolektivnom poretku? Koji su temelji državne vlasti nad njezinim građanima? Treba li vlast treba biti apsolutna ili ograničena ustavnim kontrolama i individualnim pravima? I naravno, dokle ide tumačenje, odakle počinje promjena? O aktualnosti ovih pitanja ne dvojimo ni danas.

2. UKRATKO O POJAVI POLITIČKIH ZNANOSTI NA HRVATSKIM SVEUČILIŠTIMA

U strukturi klasičnih generalnih studija (*studium generale, studium universale*) teologija, pravo i medicina bili su stožerne discipline. U tradicionalnoj nastavi, prava klasična djela političke misli nerijetko su bila osnova studija. Tako u *Pregledu povijesti znanosti* (1980.) V. **Bazala** zaključuje da se...

... u najbolje pravne udžbenike ubrajalo i djelo *Il principe* (Vladar) koje je napisao Niccolo Machiavelli (1496. – 1527.), zatim *Društveni ugovor ili načela državnog prava* J. J. Rousseaua i druga djela.⁷

⁶ O ulozi svekolikih kanona usp. LEGAL CANONS, Ed. by J. M. Balkin & S. Levinson, New York University Press, New York, 2000., p. 400 et passim.

⁷ Usp. V. **Bazala**, PREGLED POVIJESTI ZNANOSTI – RAZVOJ LJUDSKE MISLI I OBRAZOVANJA, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 96 et passim; D. **Strpić**, FIELDS IN POLITICAL SCIENCE: AMERICAN DEVELOPMENT AND CROATIAN ISSUES, *Politička misao* Vol. XXXIV, No. 5, str. 130-151; **Mirjana Kasapović**, (Ur.) IZLAZAK IZ MNOŽINE? STANJE HRVATSKE

U Hrvatskoj se politička znanost predavala još od 1776. godine kada je Marija Terezija u Varaždinu osnovala *Kraljevsku akademiju za političke i kameralne znanosti* te filozofskih studija u Zagrebu. Već su se od početka različita područja te znanosti, a i kasnije, izučavala na pravnim, a onda i na filozofskim fakultetima. To je bilo zbog toga jer se u najvećem broju slučajeva politička znanost prepoznavala kao znanost o državi, a pravници su, kao budući javni službenici, trebali imati znanja o politici, upravi, diplomaciji, ekonomiji i financijama. Tako je npr. povezanost političke znanosti s ustavnim pravom bila notorna stvar.⁸ Prvi nastavnici političke znanosti uglavnom su se regrutirali iz pravničkih redova. Najrječitiji je primjer za to profesor Ustavnoga prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu **Leon Geršković** (1910. – 1992.), dakle, pravnik koji je bio jedan od osnivača i prvi dekan *Fakulteta političkih znanosti* u Zagrebu (1962.) te utemeljitelj časopisa *Politička misao*.⁹

U Hrvatskoj se odmicanje političke znanosti od prava te približavanje drugim društvenim znanostima, posebno sociologiji, dešava od sredine 20. stoljeća. Proces osamostaljivanja političke znanosti i njezinih disciplina otvara se nakon razlaza jugoslavenskih komunista sa **Staljinom**, kada vladajuća komunistička stranka u Jugoslaviji potiče inicijative za uspostavljanjem posebne političke znanosti. Tako je *Program SKJ* s kraja 1950-tih sadržavao posebnu odredbu o razvoju političke znanosti. Stvaralo se uvjerenje o povezanosti znanosti i društva. U tom se smislu "razvoj društvenih i političkih znanosti smatrao snažnim faktorom naprednog društvenog razvitka i razvoja ljudske egzistencije". Nakon razlaza sa SSSR-om, politička je misao bila izuzetno kritična prema sovjetskom dogmatizmu i stereotipima socijalizma i socijalističke države. Ideološka orijentacija političke teorije i predmet interesa političke znanosti su se promijenili. Ta se transformacija ilustrira prelazom od dominantne uloge države prema "opadanju njezine uloge" i stvaranju "socijalističkog društva". U suštini, ideja demokracije smatrala se, ne

POLITIČKE ZNANOSTI. Fakultet Političkih znanosti, Zagreb, 2007.; (U sadržaju: M. Kasapović: IZLAZAK IZ MNOŽINE? KRAJ UNUTARNJE INSTITUCIONALNE KOLONIZACIJE HRVATSKE POLITIČKE ZNANOSTI? 7; **Tonči Kursar**, REVOLUCIJA I/ILI POLITOLOGIJA? DVOJBA IZ POVIJESTI HRVATSKE POLITOLOGIJE 97; **Ivan Grdešić**; RAZVOJ POLITIČKE ZNANOŠTI I DEMOKRATSKA TRANZIČIJA U HRVATSKOJ 121; **Vlatko Cvrtila**; STUDIJ OBRANE I ZAŠTITE NA FAKULTETU POLITIČKIH ZNANOŠTI 137; **Nenad Zakošek**; POLITOLOGIJA I HRVATSKA POLITIKA. TRANSFORMACIJA ISTRAŽIVANJA POLITIČKOG SUSTAVA HRVATSKE 155; **Zdravko Petak**; JAVNE POLITIKE: RAZVOJ DISCIPLINE U HRVATSKOJ I SVIJETU 187; **Damir Grubiša**; EUROPSKI STUDIJI I POLITIČKA ZNANOST U HRVATSKOJ: STANJE DISCIPLINE 217; **Berto Šalaj**, POLITIČKA ZNANOST I POLITIČKO OBRAZOVANJE U HRVATSKOJ: NEUGLEDNA PROŠLOST, NEIZVJESNA BUDUĆNOST 24.; Sadržaj, **Tihomir Čipek**, KULTUROLOŠKI OBRAT I POLITOLOGIJA. POVRATAK KULTURNO-POVIJESNOM KONTEKSTU 271; **Ana Petek**, **Krešimir Petković**; NASTAVNI PROGRAMI U KOMPARATIVNOJ PERSPEKTIVI: CURRICULA STUDIJA POLITIČKE ZNANOSTI NA TRINAEST ZAPADNIH SVEUČILIŠTA I ŠKOLA I FAKULTETU POLITIČKIH ZNANOŠTI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU 295.

⁸ **M. Kasapović**, op. cit., str. 13 et passim; I. Grdešić, THE DEVELOPMENT OF POLITICAL SCIENCE IN CROATIA: MEETING THE CHALLENGES OF DEMOCRACY AND INDEPENDENCE, European Journal of Political Research, 29: 405-423 (june 1996).

⁹ O **Leonu Gerškoviću** v. PRAVNI LEKSIKON, Zagreb, 2007., str. 371; HRVATSKA OPĆA ENCIKLOPEDIJA, No. 4., LZ M. Krleža, Zagreb, 2002., str. 4, 2002., str. 175. **L. Geršković**, STANJE I ZADACI NAUČNOG RADA U DOMENI POLITIČKIH NAUKA, Simpozij o organizaciji znanstvenog rada u SR Hrvatskoj: kratki sadržaj referata, Zagreb, JAZU, 1964., str. 65-68.

samo prelaznim mehanizmom, nego i socijalnom strukturom i političkim oblikom upravljanja društvom u kojemu su odnosi bili definirani društvenim vlasništvom za proizvodnju i izravnom ulogom radnika i drugih u političkoj sferi društva. Ipak, u vrijeme poticanja razvoja samoupravnog socijalizma, više je predmetnih odrednica političke znanosti i značajan dio njezine terminologije još uvijek ostao nedefiniran.¹⁰

Razdoblje prije i nakon usvajanja Ustava SFRJ iz 1974. i republičkih ustava obilježava nastojanje da se političkoj znanosti osigura autonomni prostor. Zato se u redovima struke, umjesto naziva *politička znanost*, sve više počinje koristiti termin *politologija*, kako bi se naglasila – "distinkcija između političke prakse i političke znanosti kao akademske spoznaje i istraživanja političkog fenomena."¹¹ Osnivanjem *Fakulteta političkih znanosti* u Zagrebu (1962.) politologija je kod nas bila dobila snažan podstrek za daljnji i svestrani razvitak.¹² No, pravni su fakulteti i dalje u svom *curriculumu* zadržali kolegije koji su omogućavali razumijevanje prirodnog odnosa između politike i prava. Jedan od takvih kolegija bio je i *Povijest političkih doktrina* koje je profesor Ivo Petrinović predavao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu već od njegova osnivanja 1961. godine.¹³

3. UKRATKO O KANONIMA U STUDIJU POLITIČKE I USTAVNOPRAVNE MISLI

Kada su **Thomas Jefferson** (1743. – 1826.) i **James Madison** (1751. – 1836.) pravili popis nezaobilazne literature za studente koji će pohađati Sveučilište u Virginiji osnovano 1825. godine – kanon svojih dana oni su vidjeli u *Oproštajnom govoru Georgea Washingtona* (1732. – 1799.). Za dvojicu velikih američkih *founding fathersa* taj je *Farewell Address*, koji se bavio najtežim problemima državnosti i stvaranja države, bio jedan od najboljih instrumenata za otkrivanje posebnih principa američke vlasti. Tri predmeta te *Adrese* sačinjavali su samu suštinu nacionalnog političko-ustavnog poretka: *jedinstvo*, *strateška neovisnost domovine prema vani* i *odnosi između te dvije stvari*. Prva su dva principa od početka karakterizirala nastojanja moderne države čiji se elementi javljaju u Italiji već krajem 15. stoljeća. Država treba unutar svoje jurisdikcije biti u stanju svakoga

¹⁰ J. Đorđević, POLITIČKI SISTEM: PRILOG NAUCI O ČOVEKU I SAMOUPRAVLJANJU, Savremena administracija, Beograd, 1967., str. 1050.

¹¹ A. Bibić & P. Novosel (ur.), POLITIČKA ZNANOST: PREDMET I METODE, Naprijed, Zagreb, 1971.

¹² D. Strpić, FIELDS IN POLITICAL SCIENCE: AMERICAN DEVELOPMENT AND CROATIAN ISSUES, *Politička misao* Vol. XXXIV, No. 5, str. 146.

¹³ U procesu transformiranja studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu, posebice u okvirima brzopletu zamišljenog, površno primijenjenog i uglavnom nerealiziranog Bolonjskog procesa, kolegij profesora I. Petrinovića *Povijest političkih doktrina* izgubio se kao stalni kolegij. Ista je sudbina zadesila i neke druge predmete (npr. predmet *Usporedni politički sustavi* koje je godinama vodio prof. dr. sc. Andrija Dujić). Ipak, najvažniji fragmenti kolegija mogu se naći u nekim izbornim predmetima (Npr. *Povijest političkih ideja i europsko javno pravo* koje realizira katedra za Ustavno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu).

prisiliti na pokornost, ali i biti slobodna od svake prisile izvan svoje jurisdikcije. Riječ je o odnosu između strategije i prava, odnosno vanjskog i unutrašnjeg razloga odnosno područja koje uvijek ocrtavaju teritorijalne membrane države. Ako takvih pretpostavki nije bilo – ako država nije u stanju ostvariti monopol legitimnog nasilja unutar države, ili nije u stanju oduprijeti se diktatu strane sile – takva država nije ni mogla računati na opstanak. Izvori poput Washingtonova *Oproštajnog govora* pripadaju onoj literaturi koja je usmjerena razvitku onoga što bi se moglo nazvati "nacionalnim karakterom" odnosno "nacionalnim etosom". Naravno, u pitanju mogu biti, obično to i jesu, neki drugi ciljevi i interesi.¹⁴

Rasprava o kanonima na sveučilišnim studijima odnosi se prije svega na pitanja o tome što bi trebalo biti ono neizostavno u izučavanju određenog predmeta. Nema boljeg načina da se razumije određena disciplina – njezine temeljne pretpostavke, tekuće brige i ciljevi – od traženja onoga što određena grupa istraživača smatra da ima karakter kanona. Izučavanje "kanona i kanoniciteta ključ je tajni kulture i njenih karakterističnih oblika mišljenja". U *curriculumima* društvenih studija govori se o "kanonu Zapada" (*Western canon*). Problem rasprave o kanonu unutar širokog spektra društvenih i humanističkih znanosti svodi se zapravo na pitanje o određivanju ultimativno autoritativnih izvora i njegovih akcenata. Faktički je često riječ o unaprijed određenom materijalu (*određena biblioteka, hrestomatije, antologije*) koji kao takvi štede istraživačko vrijeme i energiju. Odabirom izvora ostvaruju se važne predradnje u konstrukciji kanona.

Za razliku od *curriculumuma* pravnog studija koji je gotovo uvijek određen tradicijski i legislativno, određivanje kanona u realizaciji "politioloških" kolegija bilo je i ostalo pitanje edukatorove individualne pozicije i opredjeljenja. Odrediti *zapadnjački kanon* zapravo je značilo odrediti izvore studiranja konkretne discipline. Profesor koji brani svoj kanon nije za određene izvore zainteresiran radi njih samih; njegova je prvenstvena želja da studenti takve izvore konzultiraju zato što ih oni uvode u temeljna pitanja i odgovore zapadnjačke kulture od Grka do danas. U takvoj perspektivi, sugerira se i sasvim različiti pojam kanonstva. Govori se o kanonstvu različitih načina mišljenja, govora i dokazivanja kao karakteristika kulture. Takvi se oblici razmišljanja, govorenja i dokazivanja nazivaju *dubokim kanonstvom*. Oni su važan dio poruke koja od kanona čini konstitutivne dijelove posebne kulture ili posebne discipline.¹⁵

Za **J. Balkina** i **S. Levinsona** postoje četiri različita oblika dubokog kanonstva.

- (a) *Kanonski argument*. Prvi oblik dubokog kanoniciteta sastoji se od argumenata koje na poseban način koriste članovi posebne kulture ili discipline.
- (b) *Kanonski problemi i pristupi*. Riječ je o pristupima i pitanjima koje kultura ili disciplina postavlja samoj sebi. Pristupi i pitanja uključuju ona pitanja koje kultura ili disciplina nalazi zanimljivima za razliku od onih dosadnih ili

¹⁴ LEGAL CANONS, Edited by **J. M. Balkin** & **S. Levinson**, New York University Press, New York, 2000., p. 400 et passim.

¹⁵ LEGAL CANONS, Edited by **J. M. Balkin** & **S. Levinson**, New York University Press, New York, 2000., p. 15 et passim.

irelevantnih. (c) *Kanonski narativi*. Svako društvo ima grupu spremnih priča o sebi, koje se stalno ponovno pričaju, a neke od njih stiču mitski status. Riječ je o pričama koje članovima konkretnog društva objašnjavaju tko su i koje su im vrijednosti najbliže. (d) *Kanonski primjeri*: Riječ je o primjerima koje pripadnici discipline koriste kao karakteristične primjere za određenu kategoriju ili problem. Riječ je o fenomenu "kanonskih primjera".¹⁶

Moguća daljnja rasprava o dubokom kanonstvu sugerirala bi zaključak da se mnogo toga u formiranju kanona odvija izvan svjesnog prihvatanja sudionika određene kulture ili discipline. Mnogo toga kanonskoga nije rezultat svjesnog planiranja već sretnog spleta pojave neprestano promjenjivih kontura kulture, discipline ili interpretativne zajednice. Mnogi se mogu žestoko prepirati oko pitanja što je to kanonsko, a da se kao rezultat pojavljuje nešto sasvim drugačije od onoga što se željelo. O tome upravo i govori dijalog bivšeg studenta i profesora s LSE-a na početku ovoga teksta. No, ono što je uvijek cilj jest pitanje kanonstva u preskriptivnom smislu: tekstovima, knjigama, materijalima i slučajevima koji trebaju biti uključeni u partikularnu verziju kanona, bez obzira bio on pedagoški, kulturno pismeni ili teorijski.

4. PITANJE IZBORA

Dobar dio političkog fenomena tiče se definiranja pojmova i njihove primjene u društvenoj zbilji. Politika se odvija u okvirima ideja i koncepata, ideoloških i religioznih vjerovanja, socijalnih i političkih institucija koje su oblikovane u borbama što se odvijaju u njihovom srazu i međuigri. Ideje uvelike utječu na praktičnu politiku u svakom društvu i one su uvijek usko povezane s kompleksnim interakcijama između principa (onoga što pojedinac osjeća da je moralno ispravno) i ispunjenja samointeresa (ma kako ga definirali). Veliki dio političke misli odnosi se na državu, njezinu strukturu, prirodu i svrhu. To je i za očekivati budući da se ona dotiče "moralnog fenomena ljudskog ponašanja u društvu". Na mnoga pitanja koja su vezana uz državu politička misao još uvijek traži odgovore.

Među kanonima profesora *I. Petrinovića* isticala su se tri fundamentalna politička pitanja: politika, vlast i pravda. Riječ je o pitanjima koja, kao trajna i vječna iskra, gore u svim političkim raspravama i konfliktima, koliko povijesnima, toliko i sadašnjima.¹⁷

(a) *Politika*. Nikada nije bilo suvišno definirati "politiku". Riječ je u općoj upotrebi i svatko zna što ona znači. Ipak, postoji niz načina opisivanja politike i njezinih pristupa koji, uzeti zajedno, daju korisno osvjetljenje prirode stvari. Tobožnje vrijednosno neutralne definicije često otkrivaju skrivene ideološke predkonceptije. Od *Aristotela*, koji je bio uvjeren da čovjeku kao racionalnom

¹⁶ Idem, p. 18 et passim.

¹⁷ **C. D. Burns**, *POLITICAL IDEALS*, Oxford Univ. Press, 1914.; **C.L. Wayper**, *POLITICAL THOUGHTS*, London, 1973.; *POLITICAL IDEAS*, Ed. by **David Thomson**, Pelican Book, London, 1977.

biću pristaje potpuno uključivanje u politička pitanja, preko *sv. Augustina* i *Tome Akvinskog* koji je politiku sagledavao kao granu etike – studiranje onoga što je ispravno, do *Marxa* kojemu je kompletna ideja "legitimne" politike bila strana jer je autoritet koji prati dominirajuću i eksploatirajuću vladajuću klasu ionako predstavljao puku krinku vlasti, *Webera* s njegovim razlikovanjem *racionalno legalnog, tradicionalnog* i *karizmatiskog autoriteta* u političkim sustavima te *Harolda Laswella* koji naslovom svoje knjige *In Politics: Who Gets, What, When, How* (1931.) – **I. Petrinović** je precizno ocrtavao okvire povijesnih borbi za politiku kao skupu aktivnosti kojom su se ostvarivali različiti interesi.

(b) *Vlast*. U politici se prije svega radi o stjecanju i zadržavanju vlasti. Vlast je inherentna u odnosima između pojedinaca, grupa, države i velikog broja aktera u međunarodnoj politici. Riječ je o temeljnom pojmu političke znanosti, konceptu koji se provlači kroz svaku raspravu o državi, naciji, demokraciji, slobodi, jednakosti, ideologijama i pokretima koji su oblikovali povijest. No, poput drugih glavnih koncepata i ideologija što su se iznosili u Povijesti političkih doktrina, i ovaj je pojam bio izvor mnogih sporova. Na fundamentalnoj razini, politika govori o onome tko obnaša vlast, što radi s njome, koliko je njezino obnašanje legitimno te na koga se ta vlast odnosi. Mislioci koje nam je izlagao profesor **I. Petrinović** bili su složni u tome da u politici djelovanje jednoga aktera ima posljedice na ponašanje onog drugog aktera. U tom smislu, lako se razumjela misao da je: "vlast kapacitet jednog koji pomaže svom prijatelju kako bi naštetili njegovom neprijatelju". No, postojanje i upotreba vlasti nije posvećena samo svijetu politike. Vlast postoji svugdje gdje postoje društveni odnosi: unutar obitelji, između poslodavca i posloprimca, između prijatelja, rasnih i etničkih grupa itd. Vlasti ima posvuda i tiče se svake političke kalkulacije. Njezino ignoriranje ili pretvaranje da ona ne postoji znači poziv nesreći, u najmanju ruku aktivnosti u korist vlastite štete jer tada nam se politički ciljevi neće ostvariti. Ostalo je duboko uvjerenje da je misao *Hobbesa*, *Marxa*, *Webera* i drugih uvijek bila povezana sa zahtjevima ostvarivanja pravde.

(c) *Pravednost*. Najveći broj političkih genija smatrao je pravdu vitalnom odlikom "dobrog" političkog sustava. Što je još važnije, pravdu su mnogi "doktrinari" identificirali s jedinim najvažnijim ciljem političkog djelovanja. Revolucionari su "pravdu" najčešće koristili kao borbeni poklič u borbi protiv "nepravednog" političkog sustava.

Platonova Republika nezaobilazni je prvi i najvažniji korak prema definiranju pravde i pravednog društva. Najveći dio političke filozofije u posljednjih 2500 godina uglavnom diskutira pitanja koja su postavili Platon i njegov učitelj *Sokrat*. Ideje o pravdi Simonida, Trazimaha, Sokrata kanoni su po sebi. Veza između pravde i prava nameće se sama po sebi. Ispravna je osoba ona koja se vezuje zakonom. U temeljima društva položena je moralnost pa ga zakon pravilima o socijalnom ponašanju, pravima i obvezama reflektira u najširem smislu. Pravednost demonstrira respekt prema takvim pravilima. Prema tome, pravednost se derivira iz fundamentalne prirodnog ili moralnog prava u društvu. Mnogo

kasnije, pravda se povezala sa socijalnom pravdom. Ona je jačala uvjerenje da je ne samo ispravno nego i realno distribuirati bogatstvo i prihode, te da obrazovanje, zdravlje i druga poželjna društvena dobra idu ruku pod ruku s načelima pravde. Engleski i francuski socijalisti bili su prethodnica u plejadi onih koji su vjerovali da čovjek može identificirati procese upravljanja društvom te da država može uvelike pridonositi ostvarivanju socijalne pravde.

U konstruktivnom pristupu kanonskim temama, profesor Petrinović afirmirao je stajalište dinamičke analize povijesnih političkih ideja i sustava. Iako se povijesni pristup, primijenjen na izučavanje brojnih ključnih koncepata, mijenja tijekom vremena, studiranje konceptualne povijesti ideja u njihovim aktualnim okvirima uvijek je omogućavalo bogatije i sadržajnije razumijevanje njihova značenja. Neki koncepti mogu imati dominantno suvremeno značenje, ali u njima još uvijek postoje elementi ranijeg čitanja koji daju ton debatama. Klasični pojmovi suvereniteta, republike, reprezentacije, slobode, ustava, federalizma itd. iznova su iskovani u američkim raspravama krajem 18. stoljeća, ali i danas djeluje trend "političke inovacije i konceptualne promjene". Pojavljuju se nove paradigme.¹⁸

5. ZAKLJUČAK

Akademika **I. Petrinovića**, kao prvog profesora političkih doktrina na Pravnom fakultetu u Splitu, naglašeno je privlačila problematika *kanona*. Određeni su izvori njegova interesa na pravnom studiju jednostavno morali biti kanonskoga karaktera. Prije svega zbog pedagoških razloga: takvi su izvori važni za obrazovanje studenata prava (*pedagoški kanon*); drugo, zato jer probrani izvori osiguravaju nužnu kulturalnu pismenost za građane u postojećem obliku društveno-političkog uređenja (*kanon kulturološke pismenosti*); i treće, zato što takvi izvori služe kao platforme na kojima se testiraju akademske pravne i druge teorije (*akademsko-teorijski kanon*). Svi su ti oblici, uz neke druge nezaobilazne pozadinske strukture razgovora o pravu (*law-talk*), omogućavali karakteristične oblike legalnog argumenta, posebni pristup problemima, nalazili su se u osnovi narativnih struktura, bili su dio nesvjesnih oblika kategoriziranja itd. Radi se jednostavno o tome da je profesor Petrinović, prema vlastitim pogledima, svojoj koncepciji predmeta, trebao osigurati, riješiti, prirediti *kulturalni software* koji ljudi koriste da bi formulirali problem, razumjeli svijet i shvatili svoje vlastite akcije. Produkcija toga kulturnog softwarea prolazila je još u vrijeme djelovanja profesora Petrinovića, dakle na prijelazu stoljeća i nakon toga, kroz dinamičnu evoluciju.¹⁹

¹⁸ R. Neustadt & E. R. May, THINKING IN TIME: THE USERS OF HISTORY FOR DECISION-MAKERS, 1986.

¹⁹ Usp. E. Berndston, 'SCHOOLS OF POLITICAL SCIENCE' AND THE FORMATION OF DISCIPLINE, XXI WORLD CONGRESS OF THE INTERNATIONAL POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION, July 12-16, 2009, Santiago de Chile; R. Adcock et al., THE HISTORY OF POLITICAL SCIENCE, Political Studies Review, 3/2005, p. 1-16; O. Nay, POLITICS, HISTORY AND PHILOSOPHY-SOME THOUGHT FOR THE HISTORY OF POLITICAL IDEAS, Working Paper, CERAPS, sept. 2011.

Riječ je zapravo o stalno otvorenom pitanju – kako povijesnu misao uopće koristiti danas? Klasični kanon, u kojemu su bile uključene ideje *Platona, Aristotela, Machiavellija, Hobbesa, Lockea, Rousseaua, Milla, Marxa, Gramscija* i drugih, daje stanovite odgovore na glavna pitanja politike. Međutim, tradicionalni pristup tekstu ili konceptima, odnosno primarno ponašanje unutar discipline uglavnom se svodilo na egzegezu. Za razliku od toga, metodološka, zapravo historijska revolucija unutar političke teorije, lingvistički zaokret potaknut filozofijom jezika ukazivala je na sve veći značaj novih impulsa u suvremenim istraživanjima političkih teorija. Prvo, inzistira se na primatu povijesnog u čitanju tekstova iz političke teorije; drugo, sve se više inzistira na samosvjesnoj metodološkoj justifikaciji. Tako, tijekom druge polovice 20. stoljeća povjesničari s Cambridgea govore o pojavi istinski autonomne metode koja fenomen političkog mišljenja tretira kao striktno povijesni fenomen. Povijest su događaji, proces, za njihovu je spoznaju nezaobilazno istraživati kontekst.²⁰

Historijski kontekstualizam povjesničara sa Sveučilišta u Cambridgeu (UK) uživa danas dominantnu poziciju u izučavanju povijesne misli. Glavne figure povezane s pokretom (*Quention Skinner, J. G. A Pollock, John Dunn, Richard Tuck, James Tully* i drugi) više se nastoje identificirati svojim djelima nego li nekim posebnim metodološkim manifestima ili apstraktnom filozofskom obranom. Ono što najjednostavnije definira ovu školu (*Cambridge School*) jest predanost određenom obliku lingvističkog kontekstualizma: zapravo vjerovanje da se politički tekst može kotrektno razumjeti jedino lociranjem unutar njegova intelektualnog konteksta, ili obrnuto, takav se intelektualni kontekst može jedino ispravno razumjeti pomoću jezičnih pojmova kojima su se služili individualni autori. Prema tome, ključ za razumijevanje teksta leži u razumijevanju jezika kojim je autor formulirao određenu tezu: ovdje se jezik razumije kao simultano ograničenje (ono koje ograničava djelovanje posebnog autora) i izvor zauzimanja stava (onog koji autoru daje različite mogućosti djelovanja). Takvo određivanje jezika kao istodobnog izvora strukture i određene pozicije oštro se odvaja od drugih metodoloških tradicija kojima se engleska škola također uspješno koristila.²¹ Brigu za povijest političkog jezika u njegovu cjelokupnom bogatstvu povjesničari političke misli iz Cambridgea shvaćali su kao urgentni i građanski zadatak te apsolutni preduvjet otkrivanja njegovih najskrivenijih strana od interesa

²⁰ R. Lamb; QUESTION SKINNER'S REVISED HISTORICAL CONTEXTUALISM: A CRITIQUE, ...Q. Skinner, MEANING AND UNDERSTANDING IN THE HISTORY OF IDEAS, History and Theory, Vol. 8, no. 1, 1969., pp. 3-33.

²¹ Prva je tradicija interpretacija "velikih tekstova" gdje su se djela mislilaca iz prošlosti koristila kako bi se diskutirali problemi od vječnog trajanja, a druga epifenomenalizam, zapravo historijski pristupi koji su zanemarivali poziciju pojedinačnih mentalnih aktivnosti kao izvora njihovih iskaza te umjesto njih privilegirali socijalne, političke ili ekonomske strukture u njihovim analizama značenja. Usp. I. Hampsher-Monk, THE CONTEMPORARY USE OF HISTORICAL THOUGHT, v. www.sussex.ac.uk/cspt/documents/issue3-1.pdf; A. Blau, EXTENDED MEANING AND UNDERSTANDING IN THE HISTORY OF IDEAS, University of Manchester, 2009.; M. Richter, RECONSTRUCTION OF THE HISTORY OF POLITICAL LANGUAGES: POCOCK, SKINNER, AND THE GESCHICHTLICHE GRUNDBEGRIFFE.

za suvremenost. U tom smislu smisao (povijesti) leži u potrebi razumijevanja odakle i kako se derivira jezik kojim opisujemo svoje političko biće.²²

Nesumnjivo je da su moderni interpretatori uspijevali identificirati niz intelektualnih pogrešaka koje su nastajale i postajale opće mjesto u povijesti političkih ideja. Jednu od najčešćih činila je tzv. *mitologija koherentnosti* koja se definirala kao dogmatska potraga za unificiranom interpretacijom ili koherentnim pogledom na ideje ili djelo određenog autora. *Skinner* je ovo ilustrirao primjerom *Machiavellijevih* shvaćanja slobode, republike i općeg dobra kao temeljnih pojmova firentinskog ideološkog vokabulara. Machiavelli je u *Razgovorima* (*Discorsi...*) tvrdio da je sloboda moguća jedino pod republikom. Međutim, Machiavelli je također tvrdio da su Rimljani pod slobodom živjeli i za vrijeme prvih kraljeva. U što bi zapravo trebali vjerovati? Smatra li Machiavelli da su sloboda i monarhija nekompatibilni pojmovi? Ipak, duboko i svestrano istraživanje konteksta u kojemu se događa *repubblica* otkriva da je Machiavelli taj pojam koristio kako bi njime obilježio svaki onaj oblik vlasti pod kojim zakoni imaju u vidu opće dobro.²³

Istražujući probleme i izazove duge političke i ustavne povijesti Zapada, *Charles Howard McIlwain* (1871. – 1968.) upozoravao je na uzajamnu sumnju koja prati političke reformatore i pravnike konstitucionaliste, a koju treba ukloniti u cilju očuvanja i uvećanja slobode za koju su se borile sve slobodarske društvene snage. Liberali moraju biti više konstitucionalisti, a konstitucionalisti moraju biti više liberali no što su bili. Bez reformi ne mogu se uklanjati nepravde i zloupotrebe; no, trajne i učinkovite reforme nikada se neće ostvariti ako ih ne svedemo na jednostavni pravni put.²⁴ Kao jedan od najistaknutijih konstitucionalista 20. stoljeća, C. H. McIlwain je razumijevao potrebu razvoja uz međusobno prožimanje onog najboljega što su ljudi i njihove zajednice stvorile. Razvoj, naravno, vodi prema diferenciranju, a šarolikost pristupa ne mora značiti lutanje ili gubitak suštine iz vida.

Dio toga diferenciranja jest istraživanje nacionalnog konteksta pokreta i ideja s dominantno univerzalističkim karakterom i aspiracijama. Nesporno je postojanje čitavog niza pitanja koja pripadaju povijesti političke misli u kojoj nacionalna dimenzija ima važnu ulogu. Političko iskustvo ili problemi u nacionalnom kontekstu mogu izgraditi posebnu agendu za političku teoriju. U tom je smislu profesor Petrinović i na ovom planu pridonio obogaćivanju kaleidoskopske slike koju perspektive nacionalne tradicije daju općoj povijesti političke misli. Njegovi povijesnopolitički portreti određenog broja *les notables* javnog života Hrvatske u 20. stoljeću (*Supilo, Trumbić, Tresić-Pavičić, Budak...*) dragocjen su doprinos hrvatskoj političkoj kulturi i razumijevanju političkih ideja i pokreta tijekom 20. stoljeća.²⁵

²² Usp. *Ian Hampsher-Monk*, op. cit., p. 14.

²³ Usp. *R. Lamb*, op. cit., p. 12.

²⁴ *C. H. McIlwain*, op. cit., p. 145.

²⁵ D. Castiglione & I. Hampsher-Monk, (Eds.), *THE HISTORY OF POLITICAL THOUGHT IN NATIONAL CONTEXT*, Cambridge University Press, 2001., p. 313.

Tradicionalno su djela klasičnih i modernih autora bila svedena isključivo na datum i tekst. Tekst se "čitao bez ikakve relacije prema okolnostima koje su vladale u vrijeme njegovog nastajanja".²⁶ Alternativni pristup dao je poticaj politologu da krene u potragu za intencijama autora. Takav zahtjev značio je, naravno, znanje povjesničara, poznavanje političkog i intelektualnog konteksta u vrijeme pisanja djela, onoga što su ljudi onda bili spremni vjerovati i što je sve to skupa značilo autoru. Potonji se pristup fokusira na širu socijalnu i intelektualnu matricu iz koje takvo djelo izrasta. Skinner je tvrdio da "politički život sam po sebi stvara probleme za političkog teoretičara jer, uvijek se jedan broj pitanja pojavljuje kao problematičan i otvoren za debatu". Da bi se razumjelo autorova značenja i intencije, trebalo je istraživati vokabular i operativne pretpostavke u vrijeme nastajanja djela. Upravo takav pristup predstavlja način na koji se trebaju istraživati interakcije između političke misli i političkog ponašanja. Naposljetku, upravo je takav pristup i producirao "povijest političke teorije s pravim historijskim karakterom".²⁷

Na kraju zaključimo sljedeće. Iskustvo 20. stoljeća, koje se na poseban način reflektiralo u novijoj povijesti hrvatske države i njezinih političkih tribuna, potvrđivali su profesor Petrinoviću važnost političkog umijeća (Aristotel). Ono je bilo važnije od drugih umijeća. Odnos profesora Petrinovića prema klasičnim i modernim političkim doktrinama pokazivao je iskrenu vjeru o važnosti njegova kolegija te razumijevanje javnog i privatnog prava. Njegov entuzijizam i zanimanje za ideje starih i novih pisaca, predstavljali su znak iskrenog uvjerenja da se imaginarno intelektualno druženje i učenje od velikih i s velikima nikako ne smije izbjegavati, već u njemu moramo vidjeti privilegij za kojim treba uvijek težiti.

U jednom pismu *N. Machiavellija Francescu Vettoriju* (1513.) možemo pronaći uvjerljivu potvrdu takvog entuzijazma i zanimanja:

"Kad padne večer, vraćam se kući i ulazim u radnu sobu: već na vratima svlačim sa sebe onu svakidašnju odjeću, punu blata i kala, i ogrćem se plaštom dostojnim kralja i njegova dvora; kad se tako dolično preodjenem, ulazim u drevne dvorove drevnih ljudi, tu se – ljubazno dočekan – hranim onom hranom koja je jedino moja i za koju sam se rodio; tu se ja slobodno razgovaram s njima, pitam ih za razloge njihovih djela. A oni mi, onako ljubazni, odgovaraju i puna četiri sata ne osjećam nikakve dosade, zaboravljam svaku brigu. Ne bojim se siromaštva, ne užasavam se smrti; sav se u njih prenosim. A kako Dante veli da nema nauka bez shvaćanja, zabilježio sam ono što mi se u njihovu govoru učinilo najvažnijim i napisao djelce *De Principatibus*, tako se, koliko mogu, udubljujem u razmišljanja o tome predmetu, raspravljajući što je vladavina, kakve ih vrste ima, kako se zadobijaju, kako održavaju, zašto gube."²⁸

²⁶ J. Plamenatz, *MAN AND SOCIETY*, London, 1963., p. x.

²⁷ O. Skinner, *THE FOUNDATIONS OF MODERN POLITICAL THOUGHT*, Cambridge, 1978., p. x.

²⁸ Niccolò Machiavelli, *PISMA, POVIJESNI SPISI, KNJIŽEVNA DJELA*, Globus, Zagreb, 1985., str. 27.

Tako prezentirano djelo i poslanje akademika *Ive Petrinovića* (*o nauku i shvaćanju*) predstavlja sastavni dio onog kontinuiteta u kojemu se odgovorna politika liberalizirana poviješću prije ili kasnije oslobađa vulgarnosti i ambicije o bilo kakvoj konačnosti puta prema *Gradu na gori*. Dio takve intelektualne prtljage nose, srećom, i dan-danas neki od njegovih nekadašnjih studenata.

IVO PETRINOVIĆ IN SEARCHING FOR THE CANONS OF CLASSICAL AND MODERN POLITICAL DOCTRINES

This is dedicated to academic Ivo Petrinović (11.01. 1929- 11. 07. 2003), professor at the Faculty of Law in Split, who particularly deserved credit for attempts to restore and to develop public interest in modern (national) politics and its participants. The author here is especially interested in the fundamental ideas of academic I.P. which provided answers to a range of key questions: In what way can a nation carry out its collective tasks, but in so doing that it does not endanger individual rights of the collective order? What fundamental powers do government authorities have over its citizens? Should authority be absolute or limited by constitutional controls and individual rights? The conclusion is that I. Petrinović with his opus reflected not only historical topics, but also processes and powers, the relevance of which to this day has not faded.

Key words: *I. Petrinović, political ideas, canons of political science*